

**ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ФІЗИЧНОЇ
КУЛЬТУРИ ІМЕНІ ІВАНА БОБЕРСЬКОГО**

Кафедра економіки та менеджменту

Гуль І.Г

КРЕДИТНО-БАНКІВСЬКА СИСТЕМА

Лекція з навчальної дисципліни

«ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ»

Для студентів спеціальності 241 Готельно-ресторанна справа

«ЗАТВЕРДЖЕНО»
на засіданні кафедри економіки
та менеджменту
«___» _____ 201__ р. протокол №___
Зав. каф. _____ Н.Ф. Павленчик

Тема 14. КРЕДИТНО-БАНКІВСЬКА СИСТЕМА

План

14.1. Види банків та небанківські кредитно-фінансові інституції

14.2. Банківська система. Функції та операції банків

14.3. Банківський механізм емісії кредитних грошей

14.4. Політика дешевих і дорогих грошей

14.1. Види банків та небанківські кредитно-фінансові інституції

Під банком розуміють фірму чи установу, яка спеціалізується на залученні вільних грошових заощаджень у вигляді депозитів (вкладів) та їх використанні шляхом надання кредитів під проценти.

З історії відомо, що найперші банки, що носили назву «ділових домів», виникли на Близькому Сході у Вавилонському царстві (в VII-VI ст. до н.е.). Вони, звісно, ще не були банками у звичному для нас розумінні, але початки банківської справи вже опановували.

Перші банки сучасного типу, на думку багатьох дослідників, появилися лише в середні віки: спочатку в XV ст. у Північній Італії (Генуї, Венеції і Флоренції), а на початку XVI ст. — в Голландії (Амстердамі) і Німеччині (Гамбурзі). Тоді ж в Італії зародилася і система подвійного запису, покладена в основу бухгалтерського обліку. У XVII ст. з ініціативи німецьких та італійських купецьких гільдій почали створюватися банки, які здійснювали безготівкові розрахунки серед своїх постійних клієнтів. Саме у той час широкого поширення набув обіг векселів як платіжного засобу, а разом із ним випуск банкнот.

Кредитно-банківська система — це сукупність банків та інших кредитно-фінансових установ і організацій, що займаються посередницькою діяльністю на грошовому (кредитному) ринку.

Кредитно-банківська система країни включає в себе різні за своїми функціями інституції, а тому у ній виділяються **три рівні (ланки)**:

1) Центральний банк;

- 2) банківська система;
- 3) спеціалізовані небанківські кредитно-фінансові інституції (страхові компанії, інвестиційні та пенсійні фонди, кредитні спілки (кооперативи), ломбарди тощо).

Головною ланкою кредитно-банківської системи є банківська система, що включає широку мережу різних банків, передусім комерційних.

Комерційний банк — фінансово-кредитна установа, яка має дозвіл (ліцензію) на банківську діяльність, мобілізує вільні грошові кошти усіх суб'єктів господарювання та використовує їх як кредитний ресурс.

З залежності від характеру діяльності, або з огляду на те, яких клієнтів обслуговує банк, виділяються такі **основні види комерційних банків:**

- **універсальні** (багатоопераційні);
- **спеціалізовані** (працюють за певними напрямками або виконують обмежені банківські операції, як-от: **інвестиційні** — вкладають кошти в цінні папери приватних фірм і держави, займаються також посередництвом у розміщенні цінних паперів; **іпотечні** — кредитують під заставу нерухомості; **земельні** — кредитують під заставу земельних ділянок; **ощадні** — приймають депозити від населення і надають, зазвичай, довгострокові кредити під заставу нерухомості);
- **галузеві** (сільськогосподарський, промисловий, нафтовий, газовий, експортно-імпортний та інші банки);
- **регіональні** (обслуговують певні регіони).

За формою утворення розрізняються такі види банків:

- **акціонерні** (приватні та публічні);
- **товариства з обмеженою відповідальністю** (на паях);
- **кооперативні** (створюються на пайовій основі суб'єктами господарювання зазвичай за територіальним принципом для задоволення взаємних потреб у кредитах чи інших банківських послугах; можуть мати форму кредитних (споживчих) спілок);
- **банкірські дома** (банки, що належать одній приватній особі чи сім'ї; зустрічаються у деяких країнах).

За формою власності виділяються два типи банків:

- **приватні;**
- **державні** (включно і муніципальні).

За національною ознакою серед комерційних банків виділяються **вітчизняні** та **іноземні банки** (залежно від розміру частки прав власності).

В сучасній економіці активними операторами на грошово-кредитному і загалом фінансовому ринку є не лише комерційні банки, а й **небанківські кредитно-фінансові інституції**.

Страхові компанії, на відміну від комерційних банків, залучають не депозити, а постійні відрахування від доходів приватних осіб і фірм у вигляді страхових премій (внесків).

Пенсійні фонди формуються за рахунок пенсійних внесків. На противагу страховим компаніям, внески до пенсійних фондів повертаються платникам після досягнення ними пенсійного віку.

Розрізняють два типи пенсійних фондів:

1) **державний (ДПФ)** — створюється для солідарної системи обов'язкового державного пенсійного забезпечення.

2) **недержавні (НПФ)** — обслуговують так звану накопичувальну пенсійну систему, за якої пенсійні внески зараховуються на персоніфіковані (особисті) рахунки вкладників та інвестуються з метою їхнього збільшення та захисту від інфляції.

Інвестиційні фонди формуються за рахунок залучення грошових коштів інвесторів через випуск власних акцій, які надалі використовуються з метою отримання прибутку шляхом вкладення їх у цінні папери інших емітентів, корпоративні права (паї) та нерухомість.

Існує два види інвестиційних фондів:

1) **закриті** — обмежують свої активи (вкладення) і не беруть на себе зобов'язання по викупу своїх акцій;

2) **відкриті** — не обмежують свої активи і зобов'язуються викупувати свої акції будь-коли і за ринковою ціною.

14.2. Банківська система. Функції та операції банків

Усі банки країни складають єдину **банківську систему**.

Як показує світова історія, **банківська система буває двох типів**: 1) однорівнева та 2) дворівнева.

Однорівнева банківська система існує тоді, коли в країні відсутній центральний банк або коли всі банки функціонують як центральні. Така банківська система є вільно регульованою, тобто поведінка комерційних банків регулюється лише ринком. Даний тип банківської системи нехарактерний для сучасної розвиненої економіки.

Дворівнева банківська система припускає наявність єдиного центрального банку, який функціонує як «банк для банків», тобто зі свого боку регулює і контролює діяльність комерційних банків.

Центральний банк — це банк, що стоїть на чолі банківської системи країни, наділений монопольним правом емісії кредитних грошей (банкнот) та здійснює грошово-кредитну політику в інтересах національної економіки.

Традиційно **Центральний банк виконує такі основні функції**:

- здійснює емісію готівкових грошей (банкнот) та організовує їхній обіг (*«емісійний центр країни»*);
- проводить політику регулювання грошово-кредитної системи та грошового обігу;
- зберігає обов'язкові резерви комерційних банків та здійснює їх рефінансування як кредитор останньої інстанції (*«банк банків»*);
- накопичує і зберігає золотовалютний резерв держави, здійснює операції з ним;
- є кредитором останньої інстанції для уряду (бере участь у рефінансуванні бюджетного дефіциту лише з дозволу законодавчого органу, тобто у разі ухвалення відповідного акту);
- ліцензує та контролює комерційні банки;
- організовує міжбанківські розрахунки.

Другий рівень банківської системи країни представляють комерційні банки.

Основні функції комерційних банків (універсального характеру):

- > прийом депозитів;
- > надання кредитів;
- > здійснення безготівкових розрахунків між суб'єктами господарювання за поставлені товари, виконані роботи, надані послуги;
- > облік (дисконтування) векселів;
- > трастові операції (за дорученням клієнтів: обмін валют; випуск, розміщення або придбання цінних паперів; управління майном, стягнення платежів тощо);
- > інформаційно-консультативні послуги тощо.

Операції комерційного банку за характером поділяються на пасивні та активні.

Пасивні операції банку — це операції по залученню коштів шляхом: 1) прийому вкладів юридичних і фізичних осіб; 2) випуску власних цінних паперів; 3) отримання позик від інших фінансово-кредитних інституцій. Відповідно, **пасиви банку** — це сума власного та залученого капіталу.

Активні операції банку — це операції по доходному розміщенню депозитів і власного капіталу. Відповідно, **активи банку** — це кошти, розміщені в позиках і придбаних цінних паперах.

У класичному (усередненому) варіанті структура капіталу (пасивів) комерційного банку виглядає так: власний капітал — 10%, залучений капітал — 90%.

Розрізняють такі основні види банківських рахунків:

- поточні рахунки, або вклади до запитання (їх ще називають чековими рахунками, оскільки їх власники розпоряджаються ними шляхом виписування чеків і притому у будь-який час; процентні ставки тут надто низькі або взагалі відсутні);

- ощадні рахунки (формується за рахунок надходжень коштів від організацій у вигляді персональних заробітних плат, стипендій, пенсій та інших соціальних виплат);

- строкові рахунки (вклади на визначений у договорі термін; процентні ставки тут найвищі, але у разі дострокового розірвання договору проценти виплачуються частково або взагалі не виплачуються).

Прибуток комерційних банків утворюється, в основному, за рахунок *процентної маржі* — різниці між процентами, отриманими від надання кредитів, та процентами, виплаченими вкладникам.

14.3. Банківський механізм емісії кредитних грошей

Усі комерційні банки по суті своїй є лише посередниками на грошовому ринку. Це означає, що прийняті депозити вони, з вигодою для себе, використовують як кредитний ресурс, але при цьому задля збереження своєї репутації (і спокою вкладників) частину депозитів таки резервують.

Усі активи (майно) комерційного банку прийнято вважати його резервами. Банківські резерви поділяються на дві частини:

1) часткові резерви — активи банку, які можуть бути використані для негайного покриття вимог його вкладників (повернення вкладів до запитання, у разі дострокового зняття вкладів);

2) надлишкові резерви — залишок активів, яким банк може розпорядитися як кредитним ресурсом.

Офіційна норма банківських резервів — це встановлена Центральним банком частка (відсоток) резерву до суми депозитів у комерційному банку.

Ця норма диференційована в залежності від терміну і розміру депозиту, а також виду грошової одиниці (у яких грошах вклад).

Тепер поглянемо, як працює банківський механізм кредитної емісії, або, іншими словами, як банківська система із депозитів раз за разом «створює нові гроші», істотно збільшуючи пропозицію грошей в економіці.

Банківський механізм кредитної емісії ґрунтується на тому, що банки, відраховуючи із кожної суми депозитів необхідний резерв, решту коштів як надлишковий резерв спрямовують на кредитування господарюючих суб'єктів. Надані комусь кредити в результаті здійснення ринкових трансакцій (актів купівлі-продажу) знову повертаються в банківську систему на рахунки фізичних і юридичних осіб. І ці депозити так само, після відрахувань у резерв, перетворюються у нові кредити. Процес перетворення депозитів у кредити багаторазово повторюється, проходячи крізь ланцюжок комерційних банків. При цьому кожен раз від суми депозитів обов'язково відраховується певна сума коштів у резерв. Цей процес триває до тих пір, поки первісна сума депозиту остаточно осяде у резервах банківської системи.

Цей банківський механізм у вигляді системи взаємодіючих банків постійно здійснює **кредитну експансію** (від лат. *exratio* — розширення), тобто із початкових депозитів, залучених банками, він створює багато нових (додаткових) безготівкових грошей у вигляді депозитів і кредитів. Тут ми спостерігаємо черговий ефект мультиплікатора — на цей раз ефект депозитного і кредитного мультиплікатора.

Депозитний (кредитний) мультиплікатор — це число (коефіцієнт), що показує у скільки разів банківська система збільшує (чи зменшує) пропозицію безготівкових грошей на кожну додаткову одиницю надлишкових резервів за певної норми обов'язкового резервування.

Величина депозитного (кредитного) мультиплікатора є оберненою до норми обов'язкового резерву, а тому її можна розрахувати за спрощеною формулою:

$$\text{Депозитний мультиплікатор} = \frac{100\%}{\text{Офіційна норма резерву}}.$$

У нашому прикладі депозитний мультиплікатор дорівнює 10 (100% : 10%). Це означає, що 10000 грн., первісно покладених на депозит у банку А, рухаючись у банківській системі і послідовно змінюючи кредиторів і позичальників, зрештою збільшують масу безготівкових грошей до

$$100000 \text{ грн. } (10000 + \frac{9000 \times 100\%}{10\%}), \text{ або у 10 разів.}$$

Депозитний (кредитний) мультиплікатор діє в прямому і зворотному напрямках. Вище йшла мова про пряму його дію. Зворотна дія цього мультиплікатора стає очевидною тоді, коли вкладники починають вилучати з банків свої вклади. Тоді через мультиплікативний ефект кількість грошей в економіці зменшується набагато більше.

14.4. Політика дешевих і дорогих грошей

Об'єктивним фактором, що зумовлює необхідність проведення гнучкої монетарної політики, є циклічний характер розвитку ринкової економіки. Певна річ, в періоди економічних рецесій і депресій економіка може обходитися меншою кількістю грошей, аніж в періоди піднесення, коли зростають зайнятість і виробництво товарів.

Головними завданнями Центрального банку як регулятора є забезпечення 1) стабільності національної грошової одиниці та 2) зростання реального обсягу ВВП і повної зайнятості.

Завдання монетарної політики ЦБ досягаються, головним чином, шляхом регулювання кількості грошей в обігу. Таке регулювання грошової пропозиції здійснюється за допомогою певних інструментів.

Основні інструменти монетарного регулювання економіки:

- операції на відкритому ринку;
- зміни облікової ставки;
- зміни норми резервування.

В залежності від цілей, яких належить досягти, практикується дві моделі монетарної політики Центрального банку: політика «дешевих грошей» та політика «дорогих грошей».

Моделі грошово-кредитної політики Центрального банку

Політика «дешевих грошей»	Політика «дорогих грошей»
Купівля ЦБ державних облігацій на біржі	Продаж ЦБ державних облігацій на біржі
Зниження облікової ставки	Підвищення облікової ставки
Зменшення норми банківських резервів	Збільшення норми банківських резервів

Політика «дешевих грошей» — це експансіоністська грошово-кредитна політика, котра здійснюється шляхом збільшення кількості грошей в економіці і спрямована на стимулювання економічного зростання та зайнятості.

Політика «дорогих грошей» — це рестриктивна (від лат. — обмеження) грошово-кредитна політика, котра здійснюється шляхом скорочення грошової маси в обігу і спрямована на стримування інфляції.